

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д. ик. н. Соня Варадинова Милева-Божанова,
Стопански факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, катедра „Икономика и
управление по отрасли“

Основание за представяне на рецензия: участие в научно жури, определено със
заповед №394/7.06.2022 г. на Ректора на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов и решение на
първото заседание на научното жури от 17.06.2022г.

Относно: публична защита на докторант по област на висше образование: 3. Социални,
стопански и правни науки, професионално направление: 3.8. Икономика

Тема на дисертацията „Измерване на нивото на финансова грамотност сред учениците
в Израел и влиянието му върху тяхната бъдеща стопанска дейност“

С автор Яков Итах, d03021895, докторант самостоятелна форма на обучение в докторска
програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка“ (Финанси)

Научен ръководител: доц. д-р Анелия Радулова

Настоящата рецензия е изготвена при спазване на изискванията на Закона за
развитие на академичния състав, Правилника за неговото прилагане като процедурно са
спазени всички изисквания и съгласно чл.61 и чл. 64 от Правилника за развитието на
академичния състав н СА „Д.А. Ценов“, Свищов.

I. Общо представяне на дисертационния труд

Дисертационният труд на докторант Яков Итах е посветена на изключително
актуална тема, свързана с измерване на финансовата грамотност, като част от
образованието и изграждането на умения и знания, отговорни за вземането на
финансовите решения, управлението на персонални финансови потоци, формиращи
икономическата и финансова стабилност. Тесният фокус е необходимостта от измерване
на финансовата грамотност на подрастващите в училищата в Израел, като предпоставка
за вземане на решения и политики за финансово образование в страната и финансов
просперитет на личността в бъдеще.

Дисертацията е с **обем** от 227 страници. В **структурно отношение** се състои от
увод, изложение в три глави, заключение, **използвана литература** с общо 270 източника
на английски език и приложения. Трите глава са добре балансирани, в логическа
обвързаност по между си, като всяка завършва с формулирани изводи и обобщения,
съотнесени към защитаваната теза. Илюстративните материали включват общо 16
таблици и 9 фигури.

Дисертационният труд има ясно дефинирани обект, предмет, цели и задачи на научното изследване и формулирана дисертационна теза. **Предмет** на изследване е нивото на финансова грамотност сред ученици на възраст 15-18 години в Израел. **Обект** на изследване са проблемите за придобиване на финансови знания за управление на персоналните парични потоци и измерване степента на финансова грамотност.

Основната цел на дисертационния труд е измерването нивото на финансова грамотност на учениците на възраст 15-18 години и влиянието му върху формирането на икономически модел за вземане на решения. **Защитаваната теза** е, че наличието на показатели и критерии за измерване на нивото на финансова грамотност сред учениците ще подпомогне процеса за придобиване на специфични знания и умения за управление на персоналните финанси, респективно финансов просперитет на личността в бъдеще. Изведени са общо шест задачи, кореспондиращи с целите на дисертацията – измерване на нивото на финансова грамотност сред учениците в Израел на възраст 15-18 г.; извеждане на взаимообусловеността между финансови знания, нагласи и модели на финансово поведение в т.ч. сравнение между ученици с финансово образование, и такива без; анкетно проучване, определяне на факторите за въздействие и формиране на ефективно и отговорно финансово поведение, включително и като част от обхвата на образователните програми за финансово обучение в средното образование.

Използваната **методология** съответства на спецификата на изследването, като включва както количествени, така и качествени методи, а именно: наблюдение, сравнение, анализ, синтез, инвентаризация, систематизация, класификация, оценка, критичен анализ. Изследването е проведено онлайн, като обхвата на извадката включва 618 ученици от цялата страна въз основа на авторски въпросник за оценка степента на финансова грамотност.

II. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд.

Дисертацията е посветена на значим, актуален икономически проблем, сравнително слабо изследван в Израел. Темата е изключително комплексна и всеобхватна, както по отношение на причинно-следствените връзки между финансовата грамотност и образованието в тази област, така и по отношение на някои социално-демографски и етнически и религиозни особености на населението на Израел. Дисертационният труд е издържан логически с преход от общото към частното.

В **първа глава** са разгледани ролята на персоналните финанси във финансовата система от теоретична гледна точка в контекста на институционалната и неокласическата теория. Специално внимание е отделено на персоналните финанси и водещите фактори, отговорни за формирането на финансова грамотност в национален контекст (управление на паричните потоци, кредити, спестявания, инвестиции и др.). Анализирани са данните за Израел по отношение на потребителското и финансово поведение на домакинствата, спрямо банковата система по официални статистически данни. Внимание е отделно и на влиянието на Ковид-19 върху икономиката и финансите на домакинствата, включително облекчения при погасяване на кредити. Последната част е посветена на преходът от управление на персоналните финанси към образование за финансова грамотност, с фокус върху препоръките на ОИСР и инструментите за измерване на финансовата грамотност в образованието. Открити са спецификите в

Изrael, включително създаване на специализирано звено за финансово образование в Министерството на финансите (2011), чиято роля е да координира въпроса за финансовото образование и да подготви цялостен план за национална политика за насърчаване на финансовото образование и повишаване на финансовата грамотност.

Втора глава е посветена на финансовата грамотност като предпоставка за ефективно управление на персоналните финансови потоци. Направен е сравнителен анализ на вторични данни от проведени изследвания в страната и в света. Докторантът демонстрира високо ниво на запознатост по темата, резултати от провеждани подобни проучвания в други страни (Германия, САЩ, Япония, Холандия, Нова Зеландия, Италия, Финландия, Бразилия и други) и проучвания на международно ниво от такива организации като ОИСР, PISA и Световната банка. Това дава широк поглед на различните инструменти и показатели за оценка на финансовата грамотност, както и очертаване на предварителни допускания и хипотези за нивото на финансова грамотност в Израел. Вниманиe е отделено на степента на корелация между финансовата грамотност, финансово образование и икономическо поведение. Програмите за финансово образование в Израел са обект на критичен анализ, като отговорни за формирането на модели на икономическо поведение сред учениците.

Трета глава е изцяло практико-приложна и включва представяне на резултатите от проведено емпирично проучване за измерване нивото на финансова грамотност на учениците и въздействието му върху икономическите модели на поведение. Въпросника включва по три зависими и независими променливи. Резултатите от проучването показват, че влияние върху модела на поведение имат основно социо-емоционални умения. Установена е слаба корелация между финансовата грамотност и поведение, както и че няма съществена разлика между преминали обучение по финанси и тези, които не са. Открити са дефицити по отношение на спестовността, както и наличието на съществени различия във финансовата зрялост спрямо социално-икономическия статус на респондентите. Въз основа на тези резултати докторанта извежда препоръки за обхвата на учебните програми и обучение на персонални финанси. Докторантът демонстрира добро ниво на познания при използването и обработката на статистическите данни, включително тяхното таблично представяне.

Стилистично и лингвистично, текста не е лишен от дефицити. Независимо от това, езика е издържан, разбираем по отношение на използваната терминология и стилистика. Цитирането на използваните източници е коректно.

Авторефератът е в обем 44 страници и отразява в синтезиран вид съдържанието, основните резултати и изводи. Съдържа всички необходими елементи за автореферат на дисертационен труд, в т.ч. обосноваване актуалността на темата, степента на разработеност, очертаване на обекта, предмета, целите и задачите, изследователската теза, структура и съдържание на дисертацията, както и справка за приносите, списък на публикациите по темата и справка за съответствие с националните изисквания по Правилника за приложение на Закона за развитие на академичния състав (ППЗРАСРБ).

Включените в автореферата четири публикации са по темата на дисертацията. Всички са на английски. От тях една е под печат като е предоставена служебна бележка, а друга е в съавторство с научния ръководител.

III. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд.

Представената за рецензиране дисертация представлява самостоятелно и завършени изследване по темата за финансовата грамотност на учениците (15-18 г.) в Израел, моделите на поведение и необходимостта от актуализиране на образователните програми по финанси. Докторантът убедено демонстрира своите умения за научно-изследователска работа по значими и актуални въпроси, в т.ч. да систематизира и формулира проблеми и да търси насоки за тяхното решаване.

Основните приноси на дисертацията са определянето на основните фактори, оказващи влияние върху на моделите на финансово поведение на национално ниво. Разширени са теоретичните постановки по отношение на необходимостта от повишаването на финансовата грамотност на учениците в Израел и актуализиране на учебните програми по финанси. От методическа гл. т. достойнство на дисертацията е авторския въпросник, показатели и метрики за оценка на факторите на финансова грамотност, специфични за Израел. Използваният въпросник може да се използва и за бъдещи проучвания с оглед измерване на динамиката и напредъка по поставените цели. Въз основа на проучване сред 618 ученика на възраст 15-18 години е измерено нивото на финансова грамотност, включително дефицитите и необходимостта от актуализиране на учебните програми за повишаване на финансовата грамотност и управление на персоналните финанси.

Предложените идеи и резултати са намерили отзвук в рамките на четирите публикации, от които една на научна конференция. Въпреки това, считам, че управленската полезност на дисертацията заслужава много по-голямо ниво на внимание на национално ниво в Израел.

IV. Критични бележки, въпроси и препоръки по дисертационния труд.

Значителна част от детайлното описание на резултатите в трета глава биха могли да се обобщят в приложение, което би позволило съкращаване на обема. Илюстративния материал, особено в приложенията е даден като екранни снимки, което ги прави трудно четими и не особено полезни. В стилово отношение се констатира някои дефицити в научния стил на изказ, включително и чрез използване на първо лице, единствено число.

Методологическата част на дисертацията има нужда от съществено подобрени по отношение на определяне на извадката от респонденти и обосновката и избора на инструменти за провеждане на изследването и сравнителния анализ спрямо наличните вторични данни. За постигане на по-голяма прегледност на анализа на вторични данни и проучвания, посветени на финансовата грамотност бих препоръчала таблично представяне и обобщение на резултатите, които са доста различни по отношение на извадка, обхват, показатели и метрики за оценка. Това би помогнала по-ясно да се открие авторския принос в предложения въпросник.

Въпроси към докторанта:

1. Посочвате, че връзката между финансовата грамотност, образование и икономическо поведение е спорна (с. 83), като това се потвърждава и проведеното проучване. Кои фактори, формиращи икономическото

поведение могат да бъдат част от програмите за финансова грамотност и устойчиво финансово поведение?

2. Възможно ли е финансовото образование на учениците да промени модела на поведение като икономически агенти?

V. Обобщено заключение и рецензия.

Представеният за рецензиране дисертационен труд, отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав на Република България и на Правилника за прилагането му, както и на допълнителните изисквания на Правилника на СА „Д. А. Ценов“. Представлява завършен изследователски труд, в който се съдържат научно-приложни приноси по актуална и важна тема относно измерване на финансовата грамотност на подрастващите в училищата в Израел, като предпоставка за вземане на решения и политики за финансово образование в страната и финансов просперитет на личността в бъдеще.

Като имам пред вид, че дисертацията е самостоятелно дело на докторанта, както и обстоятелството, че кандидата притежава качества, опит и компетентности за провеждане на самостоятелни научни изследвания и изпълнява минималните национални изисквания за придобиване на ОНС „доктор“, предлагам на уважаемите членове на научното жури да гласуват положително и да вземат решение, с което да се присъди на Яков Итах образователната и научната степен ДОКТОР в ПН 3.8 Икономика.

01.07.2022 г.

Рецензент:

проф. д. ик. н. Соня Милева